

12.6.2002

299/4/00

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Esittelijä Terhi Mattila

OIKEUDENKÄYNNIN TURVALLISUUS JA JULKISUUS

1

KANTELU

Oikeustoimittajat ry arvostelee 4.2.2000 eduskunnan oikeusasiamiehelle osoittamassaan kantelukirjoituksessa Lahden kärjäoikeuden menettelyä törkeää pahoinpitelyä ynnä muuta koskevassa asiassa (R 00/11) ja pyytää oikeusasiamiestä tutkimaan, toimivatko viranomaiset laillisesti 31.1.2000 Lahden kärjäoikeudessa pidetyn rikosoikeudenkäynnin yhteydessä.

Yhdistys tuo kantelussaan ja hankittuihin selvityksiin 16.5.2001 antamassaan vastineessa esille seuraavat asiat:

1.

Oikeudenkäyntiä seuraamaan tulleen yleisön, jotka kaikki olivat toimittajia, piti todistaa henkilöllisyytensä näyttämällä lehdistökortti. Poliisimies kirjasi heidän nimensä, tiedotusvälineensä sekä saapumisaikansa vihkoon. Tämän jälkeen jokaiselle tehtiin turvatarkastus. Yhdistys viittaa eduskunnan oikeusasiamiehen päätökseen, jonka mukaan kärjäyleisölle pidetty nimenhuuto on laiton (31.12.1996, dnro 1568/4/94). Yhdistyksen mielestä turvatarkastus olisi riittävästi taannut istunnon turvallisuuden.

2.

Ennen tiedotusvälineiden edustajien päästämistä saliin kärjäoikeus oli jo kuullut erästä todistajaa ja hän oli käynyt tunnistamistilaisuudessa poliisivankilassa. Tosiasiallisesti osa istunnosta oli näin ollen pidetty yleisön läsnä olematta. Läsnä oli ollut vain kärjäoikeuden omaa henkilökuntaa.

Yhdistyksen käsityksen mukaan niin sanotun pelkäävän todistajan kuuleminen suljetuin ovin ei perustu lakiin. Oikeudenkäynnin julkisuutta saa rajoittaa vain laissa erikseen säädetyillä perusteilla.

3.

Yhdistys pyytää lisäksi selvittämään, onko poliisi toiminut asiassa laillisesti. Kärjäoikeuden puheenjohtaja oli kantelun mukaan todennut, että jos toimittajia ei ollut päästetty sisään, syy oli poliisin toiminnassa.

Yhdistyksen mielestä on huolestuttavaa, jos tuomioistuin katsoo voivansa sivuuttaa oikeudenkäynnin julkisuutta koskevat säännökset sillä perusteella, että istunto pidetään jossain muualla kuin vakiintuneessa kärjäpaikassa.

2

SELVITYS

Käräjäoikeuden puheenjohtajana toiminut käräjätuomari A on antanut kantelun johdosta selvityksensä ja laamanni B:n lausunnon.

Lahden kihlakunnan poliisilaitos on toimittanut selvityksensä siltä osin kuin kantelussa on arvosteltu poliisin toimintaa.

Koska käräjätuomari A on selvityksessään katsonut oikeusministeriön laiminlyöneen huolehtia Lahden käräjäoikeudessa ja yleisemminkin käräjäoikeuksissa työskentelevien ja asioivien turvallisuudesta, myös oikeusministeriö on antanut siltä pyydetyn lausunnon.

3

RATKAISU

3.1

Tapahtumat

Lahden käräjäoikeus käsitteli 18.1.2000 törkeää pahoinpitelyä ynnä muuta koskevaa asiaa (R 00/11), joka liittyi moottoripyöräkerhojen keskinäiseen välien selvittelyyn. Istunnon tauon aikana oikeuspaikan läheisyydessä sijaitsevassa baarissa ammuttiin kolme ihmistä. Myös yksi jutun vastaajista loukkaantui ja istunto jouduttiin keskeyttämään.

Asian jatkokäsittely päätettiin Lahden poliisilaitoksen aloitteesta toimittaa poliisilaitoksen tiloihin kalustetussa salissa, koska Lahden oikeustaloa on poliisin käsityksen mukaan mahdotonta saattaa oikeudenkäynnin kannalta turvallisiksi. Poliisit tarkastivat henkilöllisyyden kaikilta poliisitaloon oikeudenkäyntiin saapuvilta ja kirjoittivat nimen vihkoon sekä suorittivat turvatarkastuksen. Myös käräjäoikeuden laamannin B:n ja käräjätuomari A:n henkilöllisyys tarkastettiin. Kuvaajilta otettiin eteisaulassa valokuvausvälineet säilöön, koska oikeuden puheenjohtaja oli kieltänyt kuvaamisen istuntohuoneessa.

Oikeudenkäynti toimitettiin tiloissa, jotka ovat kulunvalvonnan suojaamia. Siten ulkopuolisten liikkuminen ja oleskelu tiloissa on kielletty. Yleisölle varattu tila oli rajallinen, minkä vuoksi käräjäoikeuden laamanni, oikeuden puheenjohtajana toiminut käräjätuomari ja poliisi olivat yhdessä päättäneet, että saliin päästetään 15 ensimmäistä tiedotusvälineiden edustajaa.

Juttua ei huudettu sisään. Miten istunto on aloitettu, on osin epäselvää. Käräjätuomari A:n mukaan ensimmäinen todistaja "ilmaantui" salin ovelle. Todistajaa kuultiin istuntopöytäkirjan merkinnän mukaan siten, etteivät vastaajat ja asianomistaja olleet istuntohuoneessa saapuvilla, koska todistaja pelkäsi heidän kohtaamistaan. Käräjätuomarin selvityksen mukaan mainittu todistajan kuuleminen ei kuitenkaan ollut suljettu yleisöltä, vaan käsittely oli kokonaisuudessaan julkinen. Käräjätuomari kertoi selvityksessään myös alitajuisesti hieman hämmästelleensä eikö kolmen käräjäoikeuden henkilökuntaan kuuluvan notaarin lisäksi käsittelyä seuraamaan tullutkaan enempää yleisöä. Ensimmäinen todistaja kuulusteltiin ja hänelle järjestettiin tunnistamistilaisuus yleisön olematta paikalla. Poliisin antaman selvityksen mukaan todistajan kuulemisen jälkeen julkisen sanan edustajat kutsuttiin saliin.

Poliisi toimi antamansa selvityksen mukaan oikeussalin osalta puheenjohtajan määräysten mukaan. Oikeudenkäynnissä poliisi vastasi turvallisuudesta ja oikeuden puheenjohtaja jutun käsittelystä.

3.2

Oikeusohjeet

Suomen perustuslain 21 §:n 2 momentin mukaan käsittelyn julkisuus samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeet turvataan lailla.

Oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain 3 §:n 1 momentin mukaan yleisöllä on oikeus olla läsnä asian valmisteleavassa ja varsinaisessa suullisessa käsittelyssä, jollei laissa ole toisin säädetty. Sama koskee pykälän 2 momentin mukaan asianosaisen, todistajan ja asiantuntijan suullista kuulemistamista ja kuulemistamista sekä katselmusta.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 34 §:n mukaan todistajaa voidaan kuulla yleisön läsnä olematta siten kuin oikeudenkäynnin julkisuudesta annetussa laissa on säädetty. Jos oikeus harkitsee, että todistaja asianosaisen läsnä ollessa pelosta tai muusta syystä on ilmaisematta, mitä hän asiasta tietää, tahi jos asianomainen häiritsee tai koettaa eksyttää todistajaa hänen puhuessaan, kuulusteltakoon todistajaa asianosaisen saapuvilla olematta. Sitten luettakoon todistajan kertomus asianosaiselle, ja tällä olkoon oikeus tehdä todistajalle kysymyksiä.

Oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain 5 §:ssä on säädetty niistä perusteista, joilla tuomioistuimien voi päättää, että suullinen käsittely toimitetaan kokonaan tai osaksi yleisön läsnä olematta. Lain 10 §:n 2 momentin nojalla tuomioistuimen puheenjohtajalla on lisäksi oikeus tungoksen välttämiseksi rajoittaa suullisessa käsittelyssä olevan yleisön määrää.

Oikeudenkäynnin julkisuuden rajoittamisesta lain 5 §:n nojalla on tehtävä nimenomainen päätös. Tällöin asianosaisella on mahdollisuus saattaa kysymys muutoksenhakutuomioistuimen tutkittavaksi pääasian yhteydessä.

Alioikeuden istuntojen pitämisestä muualla kuin varsinaisessa istuntopaikassa annetun lain 1 §:n mukaan oikeuden istunto voidaan rikosasiassa poikkeustapauksessa pitää muualla kuin oikeuden varsinaisessa istuntopaikassa, jos asian laatu tai muut asianhaarat vaativat.

Oikeudenkäynnin turvallisuudesta huolehditaan nykyään muun ohella 1.1.2000 voimaan tulleen, turvatarkastuksista tuomioistuimissa annetun lain mukaisilla turvatarkastuksilla. Turvatarkastusten tarkoituksena on huolehtia oikeudenkäyntiin osallistuvien henkilöiden turvallisuudesta. Lain 2 §:n 2 momentin nojalla turvatarkastuksessa voidaan tarkastaa tuomioistuimen tiloihin saapuvat ja siellä olevat henkilöt sekä heillä mukanaan olevat tavarat. Lain 3 §:n mukaan turvatarkastus on järjestettävä niin, ettei siitä aiheudu tarpeetonta haittaa tarkastettavalle henkilölle tai vahinkoa omaisuudelle.

Poliisilain 2 luvun 10 §:n nojalla poliisilla on yksittäisen tehtävän suorittamiseksi oikeus saada jokaiselta tiedot tämän nimestä.

3.3

Arviointi

3.3.1

Yleisön henkilöllisyyden tarkastaminen

Oikeudenkäynnin julkisuuteen kuuluu, että lähtökohtaisesti kenellä tahansa on oikeus tulla seuraamaan käsittelyä. Julkisuutta ei saa yleisesti rajoittaa siten, että pääsyvaatimukseksi asetetaan nimen ilmoittaminen. Yksityiselämän suojaan kuuluu, ettei kukaan ole velvollinen paljastamaan henkilötietojaan ilman lakiin perustuvaa syytä.

Tässä tapauksessa oikeudenkäynti on kuitenkin vaatinut poikkeuksellisia turvatoimia. Asian edel-

lisen istunnon lounastauon aikana tapahtui ampumavälikohtaus, joka johti kolmen ihmisen kuolemaan ja vastaajan loukkaantumiseen. Tuolloin istunto jouduttiin keskeyttämään. Esillä olevassa tapauksessa on katsottu, että istunnon pitäminen on turvallisuussyistä edellyttänyt sen järjestämistä poliisilaitoksen tiloihin kalustetussa salissa, koska Lahden oikeustaloa oli mahdotonta saattaa oikeudenkäynnin kannalta turvallisiksi.

Jokaisella on velvollisuus antaa henkilötietonsa silloin, kun poliisimies konkreettisesti tehtäväänsä niitä yksittäistapauksessa pyytää. Poliisimies suorittaa tarveharkinnan kussakin tapauksessa itsenäisesti. Tiedustelun kohteena olevalla henkilöllä on oikeus saada tieto tiedustelun perusteesta.

Mielestäni poliisi ei tässä tapauksessa ylittänyt harkintavaltaansa vaatiessaan kaikilta poliisitaloon oikeudenkäyntiä seuraamaan tulevilta henkilökortin esittämistä ja kirjatessaan nimet. Juttu on ollut oloissamme poikkeuksellinen ja huoli oikeudenkäynnin turvallisuudesta aiheellinen. Näissä oloissa voidaan turvallisuuden ennakoimiseen tähtäviä toimenpiteitä pitää puolustettavina ja mahdolliseen vaaraan nähden oikein mitoitettuina. Menettelystä aiheutunut haitta on olosuhteet huomioon ottaen ollut vähäinen ja sitä voidaan pitää tarpeellisena.

Mielestäni henkilöllisyyden tarkastaminen tässä tapauksessa eroaa tapauksesta, jossa yleisölle järjestettiin nimenhuuto muun muassa sen vuoksi, että nyt henkilön nimi jäi ainoastaan virkavastuulla toimivan poliisin tietoon. Lisäksi on otettava huomioon jutun poikkeuksellisuus ja aiheellinen huoli oikeudenkäynnin turvallisuudesta.

3.3.2

Todistajan kuuleminen ilman yleisön läsnäoloa

Niin sanottua pelkäävää todistajaa on lain mukaan mahdollista kuulla ilman asianosaisen läsnäoloa. Sen sijaan voimassa olevassa laissa ei ole ainakaan nimenomaista säännöstä, jonka mukaan pelkäävää todistajaa voitaisiin kuulla yleisön läsnä olematta.

Saadun selvityksen valossa tässä tapauksessa todistajaa ei kuitenkaan ollut tarkoitus kuulla yleisön läsnä olematta, vaan niin oli tapahtunut sen vuoksi, että juttua ei ollut huudettu sisään.

Jutun sisäänhuuto merkitsee jutun asianosaisille ja paikalla mahdollisesti olevalle yleisölle oikeuden edustajan antamaa suullista tietoa siitä, että asianosaiset ja yleisö voivat mennä istuntosaliin ja että oikeudenkäynti näin alkaa. Vaikka sisäänhuuto on toimenpiteenä pieni, sen poisjääminen voi merkitä tosiasiallista estettä oikeudenkäynnin julkisuuden toteutumiseksi, kuten tässä tapauksessa.

Sisäänhuudon tai muun oikeudenkäynnin alkamista koskevan ilmoituksen antaminen yleisölle on viime kädessä oikeuden puheenjohtajan vastuulla eli tässä tapauksessa käräjätuomari A:n olisi tullut huolehtia siitä. A:n huolimattomuutta voidaan oikeudenkäynnin turvallisuuteen liittynyt huoli ja poikkeukselliset olosuhteet huomioon ottaen pitää sinänsä ymmärrettävänä. Toisaalta en pidä sisäänhuudon poisjäämistä ja siitä johtunutta julkisuuden toteutumatta jäämistä "sivuseikkana", kuten käräjätuomari A näyttää selvityksessään katsovan.

Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) *Riepan*-tapauksen (4.11.2000) valossa oikeudenkäynnin poikkeukselliset olosuhteet edellyttivät tuomioistuimelta erityisiä toimenpiteitä oikeudenkäynnin julkisuuden toteuttamiseksi. EIT totesi muun muassa, että oikeudenkäynnin pitäminen säännöllisen istuntohuoneen ulkopuolella, varsinkin paikassa, johon yleisöllä ei periaatteessa ollut pääsyä, oli olennainen julkisuuden este. Sellaisessa tapauksessa valtiolla eli tapauksessa

alioikeudella oli velvollisuus ryhtyä erityisiin toimenpiteisiin varmistaakseen sen, että yleisölle ja medialle annettiin tietoa käsittelyn paikasta ja taattiin tehokas pääsy sinne.

Edellä lausutun perusteella saatan kärjäjätuomari A:n tietoon käsitykseni, että tuomioistuimen puheenjohtajan tulee poikkeuksellisissa istunto-olosuhteissa erityisesti huolehtia oikeudenkäynnin julkisuuden toteutumisesta, jollei käsittelyä ole päätetty pitää suljettuna.

3.3.3

Oikeudenkäynnin turvallisuus ja julkisuus

Henkilökohtainen turvallisuus on suojattu perusoikeutena perustuslain 7 §:n 1 momentissa. Henkilökohtaisen turvallisuuden suojaamisella perusoikeutena on haluttu erityisesti korostaa julkisen vallan positiivisia toimintavelvoitteita yhteiskunnan jäsenten suojaamiseksi rikoksilta ja muilta heihin kohdistuvilta oikeudenvastaisilta teoilta.

Julkisen vallan on huolehdittava oikeudenkäynnin fyysisestä turvallisuudesta, ei ainoastaan oikeudenkäynnin osapuolten ja tuomioistuimen henkilökunnan takia vaan myös siksi, että yleisön olisi turvallista saapua seuraamaan julkista oikeudenkäyntiä. Tässä mielessä oikeudenkäynnin turvallisuudesta huolehtiminen kuuluu itse asiassa oikeudenkäynnin julkisuuden toteutumisen perusedellytyksiin.

Oikeusministeriö on siltä pyydetyssä lausunnossaan todennut, että se on niin Lahden kuin muidenkin kärjäoikeuksien turvallisuuden takaamiseksi ryhtynyt toimittamaan kärjäoikeuksiin ja istuntotiloihin niin sanottuja läpivalaisulaitteita ja metallinpaljastimia. Lahden kärjäoikeuteen oli lausunnon mukaan tarkoitus vuoden 2001 aikana toimittaa metallinpaljastimet, joilla pyritään varmistamaan istuntotiloissa työskentelevien ja asioivien turvallisuus. Esteenä laitteiden nopealle toimittamiselle kaikkiin kärjäoikeuksiin on laitteiden korkea hinta sekä eräiden kärjäoikeuksien tilojen soveltumattomuus laitteiden käyttämiselle. Turvallisuusnäkökohdat on pyritty ottamaan huomioon myös uusien kärjäoikeustilojen ja niihin kuuluvien istuntotilojen suunnittelussa. Ministeriö on kuitenkin katsonut, että yksittäistapauksissa on turvallisuussyistä edelleen tarpeen kääntyä poliisiviranomaisten puoleen.

Lahden kärjäoikeudesta 20.5.2002 saadun tiedon mukaan oikeusministeriö ei ole toimittanut kärjäoikeuteen metallinpaljastimia tai muitakaan turvallisuutta edistäviä laitteita.

Edellä lausutun perusteella kiinnitän oikeusministeriön huomiota siihen, että istuntopaikkojen turvallisuustasosta huolehtiminen kuuluu sekä oikeudenkäyntiin osallistuvien henkilökohtaisen turvallisuuden että oikeudenkäynnin julkisuuden toteutumisen kannalta asianmukaisen oikeudenhoidon perusedellytyksiin.

3.4

Toimenpiteet

Lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni kärjäjätuomari A:lle ja oikeusministeriölle kohdista 3.3.2 ja 3.3.3 ilmenevässä tarkoituksessa. Muihin toimenpiteisiin asia ei ole antanut puoleltani aihetta.